

Иван Миленски

НЕДОСТАТЪЦИ ПРИ СЪЗДАВАНЕ И ОПИСАНИЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКИ ОПИТ

В педагогическата практика непрекъснато се създава оригинален опит, който се различава от традиционния. Същевременно много малко са учителите с изградени умения да анализират и обобщават съдържанието и резултатите от своята педагогическа дейност. Ценни идеи и педагогически находки остават известни само на авторите си и на ограничен кръг техни колеги. Създателят на добър педагогически опит е необходимо да притежава в единство готовност за продължителен и резултатен труд, умение да създава в система нови идеи, образи и оригинални продукти, които са взаимно свързани, да доразвива традициите в дадена област и да притежава педагогическа интуиция. Това са някои от вътрешните детерминанти на педагогическото творчество (6, 53; 7, 241).

Съществуват достатъчно основания, които да стимулират учителите към създаване, описание и внедряване на добър педагогически опит. Първата причина е, че преподавателите от ВУЗ и ИУУ могат да окажат психолого-педагогическа и методическа помощ само на тези учители, чийто педагогически опит е станал известен на обществеността. Второто основание да се анализира и обобщи един опит е, че извършвайки тази дейност, учителят сам започва да работи по-добре в сравнение със своите колеги. Проучването на литературата по проблема повишава теоретичната подготовка, отразява се позитивно на цялостната му педагогическа активност. На трето място, обобщаването на опит повишава самоуважението на учителя, а създадената творческа обстановка оказва благотворно влияние и на самите деца.

Много учители отразяват своя опит в доклади и ги представят на семинари, педагогически съвети и школи. В повечето разработки обаче се срещат типични грешки и недостатъци при анализирането и обобщаването на опита. Кои са по-важните от тях?

В редица доклади се подменя обобщаването на опита с неговото просто описание, разширява се формулировката на темата, не се показва какво от описания опит е ново, и се отличава от общоприетата практика. При описателното изложение липсва обяснение за ефективността на приложените похвати и средства, не се изяснява психологическият механизъм на тяхното въздействие. Разработките на емпирично равнище не винаги завършват с обосновани изводи за теорията и практиката. Емпиризмът без теоретична мотивираност води до механично пренасяне на опита от други учители, а в тези случаи това не винаги води до положителен резултат.

За ненужната описателност на изложението способства и неточното формулиране на темата. Това се получава, когато учителят разказва за своята педагогическа практика и се стреми да обхване по-обширен материал. Друга причина за разширяване на темата е неумението да се определи проблемът, да се представи какво в описания опит е неизвестно в теоретичен и практически аспект. Типични примери за разширена формулировка на темата са: "Трудовото възпитание на децата", "Приемственост и подготовка на децата за училище", "Организация и ръководство на игровата дейност". Тук няма връзка между причина и следствие, не са определени обектът и субектът на изследване. Самите разработки са от по 5 — 6 страници, в тях се говори за много проблеми, но повърхностно. Липсва обосновка на темата, както и формулиране на произтичащи от логиката на изложение изповеди за теорията и практиката. По съвсем друг начин се възприемат темите: "Педагогически условия за развитие на креативното мислене в обучението по роден език", "Развиващи функции на моделирането в обучението по околна действителност при 5-6 "годишните деца", "Ролята на самообслужването за формиране на самостоятелност при 5-6-годишните", "Моделиращи средства за развитие на творчеството в играта на 6-7-годишните деца". В тях съществуват проблемност и зависимост между компонентите на изследването, а още в заглавието се дава рамката, в чийто граници се провежда проучването.

Темата трябва да отговаря на предпочитанията на автора. Личните интереси, желания и наклонности безспорно стимулират проявата на творчество и не трябва да се ограничават. В практиката обаче, някои директори възлагат теми на учители, без да се съобразяват с техните желания и научни интереси. В резултат се получават формални доклади, в които липсва личният опит на педагога.

При описанието на опита авторите не смеят да покажат отрицателните резултати в процеса на проучването. А цялостният подход към педагогическата реалност изисква да се отдели специално внимание не само на позитивните промени, но и на съпровождащите ги негативни тенденции при създаване на добър педагогически опит. Описването на трудностите, на грешките и начините за тяхното преодоляване не само няма да намалят стойността на опита, но ще покажат на желаещите да го приложат какви средства, похвати и форми на работа не водят до положителни резултати.

Причините да не се показва отрицателният опит са не само субек-

тивни, но и обективни — педагогическата наука слабо разработва тези проблеми. Същевременно някои автори употребяват термина "отрицателен педагогически опит" и подчертават необходимостта от неговото по-задълбочено проучване. Например С.Я. Трубовски при класифициране на разновидностите на педагогическия опит, наред с добрия и масовия (положителен) опит, отделя място и за отрицателния. Според него тази класификация позволява по адекватен начин да се отрази действителността (8). Според А. Куракин пък анализът на системни обекти е успешен тогава, когато се отчита масовият, добрият и отрицателният опит. Последният "помага да се определят условията за оптимално функциониране на обекта, да се направи анализ не само на неудачите, но и на причините за тяхното възникване" (5,80). По-цялостно същността и видовете отрицателен опит са разработени от В. Журавльов, който определя две негови разновидности: отрицателен педагогически опит и педагогическа грешка (3, 109-134). Отрицателният педагогически опит се характеризира с нарушения от педагога на научните предписания и цялостната му дейност, докато педагогическата грешка е свързана с неправилни действия, които се повтарят поради недостиг на педагогически знания и опит.

Независимо от слабата теоретична разработеност на негативния педагогически опит, описването на редица наблюдения, проби и грешки, споделяне на надеждите и разочарованията по време на експеримента, създават възможност за проследяване на вътрешната логика, стратегия и тактика на изследване. А тази цялостност при описание на опита често се нарушава. Забравя се, че всяко педагогическо явление е съвкупност от вътрешно необходими и свързани помежду си елементи: педагог, който учи и възпитава; дете, което е учено и възпитавано. Тук се включват целите и съдържанието на обучение и възпитание, както и формите, методите и средствата за тяхното реализиране. Педагогическият процес протича в определена материална, екологическа и психолого-педагогическа среда, която оказва съществено влияние при формирането и развитието на детската личност. Тези елементи трябва да присъстват във всеки опит, а същността на експеримента е намиране на педагогическа технология за тяхната най-оптимална и органична взаимовръзка. Същевременно в някои статии се отделя по-голямо внимание само на един елемент — често пъти това са методите и похватите за обучение и възпитание, а останалите елементи не се проучват достатъчно и не се показва връзката между тях. Опит, описан по този начин, затруднява желаещите да го приложат в своята практика. Те са принудени да копират описаните действия, като се надяват да получат същите резултати. Добрият опит не предлага готови рецепти за практиката, а създава възможности на основата на описания цялостен опит, с неговата вътрешна логика и противоречия, да се избере и приложи най-подходящият вариант.

Нарушението на целостта на описаното педагогическо явление води и до друг съществен недостатък. В редица доклади се спазва следната структура: описват се знанията и уменията, които се констатират в на-

чалото на експеримента, след това се съобщават приложените педагогически въздействия в педагогическия процес, и накрая се фиксират новите знания и умения. При такова структурно описание не се посочват трудностите и противоречията в хода на експеримента, липсва конкретна стратегия и тактика за преодоляване на грешките и анализ на отрицателния педагогически опит.

Описанието на добър опит в редица случаи е схематично, а в стремежа за обобщение се унищожават неговата конкретност, оригиналност и своеобразие. Синтезираното излагане на методиката е съпроводено с пропуски на оригинални прояви на децата, фиксирани в протоколите, а тяхното описание създава по-голяма пълнота и цялост на опита.

Типични недостатъци при описването на опита са разходнеността на изложението, слабата доказателствена сила на изводите, отсъствие на полемика и критика. Срещат се случаи, когато се употребяват неточни термини и липсва определение на понятийния апарат, използван в разработката. Липсват точно диференцирани критерии и показатели при оценка на резултатите.

В редица детски градини се извежда опит по колективна тема. Изборът на тема обаче често е случаен, не се определя от типичните потребности и състоянието на учителския колектив. В практиката се наблюдават две противоположни тенденции при работа по колективна тема. В първия случай има стремеж към бърза смяна на творческите усилия. Дейността по предшестващата тема не е получила достатъчно обобщение, а вече се преминава към разработване на нова тема. Втората тенденция се състои в извеждане на добър опит по една и съща тема за продължително време (5 — 10 години). Така изкуствено се преувеличават нейната роля и значение. Същевременно продължителната работа на педагогическия колектив по една тема създава условия за затихване интереса и за постепенно преминаване от творчество към монотонна традиционна дейност.

При излагане на резултатите от експеримента се посочват само процентите на успеваемост. По този начин се изпада в процентомания, която не отчита качествените характеристики на педагогическото явление. Затова наред с процентната успеваемост е необходимо да се посочи как се преодоляват грешките и неразбирането при изпълнение на дейността. Необходимо е да се покаже интересът на децата към темата, техните реакции, въпроси и реплики при усвояване на материала. Да се опишат средствата за преодоляване на умората, неустойчивостта на вниманието и останалите негативни моменти, които са показател за намаляване на познавателната активност.

Обобщаването и описанието на опита преминават през три етапа: подготвителен, работа над текста и първично представяне на методиката, усъвършенстване на текста.

Подготвителният етап започва с подробно изучаване от педагога на своята дейност. На основата на проблема, който се решава положително от учителя, той определя първоначалния вариант на темата. За нейното правилно формулиране е необходимо да се осигури по-

мощ от опитен консултант. Първоначалният вариант на темата може да бъде по-широк, тъй като в процеса на задълбочено проучване на съдържанието и неговото систематизиране, се очертават постепенно г р а н и ц и т е н а т е м а т а .

Във връзка с обобщаването на прочетената литература се срещат две типични грешки в работата на младите учители и изследователи (1, 43). Първата от тях е, че изследователят "потъва" в литературата и нейното усвояване се превръща в цел на цялата работа. Това е характерно за случаите, когато учителят е в началото на изследването и лесно може да се поддаде на хипнотичното влияние на чуждата мисъл. В този смисъл се допуска и втора грешка: прекомерно цитиране и позоваване. Честото цитиране прикрива незнание и липса на собствена позиция. Когато се използва цитат, той трябва да съдейства за разбиране на позицията и изводите на автора. Изреждането на много цитати е израз на неумението на този, който цитира, да представя основните идеи на други изследователи, за защита на своята концепция.

Паралелно с четенето на литература е полезно да се участва в т е о р е т и ч е н с е м и н а р по избраната тема. Възможно е той да се организира в детското заведение или пък от ИУУ. Темите, с които се запознават участниците, се формулират по-широко в сравнение с названието на техните собствени доклади. Например темата "Развитие на познавателните способности в предучилищна възраст" може да се деконструира на няколко по-частни теми: "Формиране на способност за нагледно моделиране при огромяване на 6 — 7- годишните деца", "Формиране на способност за използване на сензорни еталони в изобразителната дейност", "Ролята на нагледните модели за развитие на музикалността".

При проучване на литературните източници се изисква системност и последователност. Библиографията по темата е полезно да бъде групирана по раздели — теоретична, методическа литература. При четенето да се започне не от първата попаднала книга или статия, а от литературен източник, в който се прави обзор на източниците по проблема, а се дава и критична оценка.

В този процес съществуват някои технически п о х в а т и, които улесняват писането. Необходимо е авторът да направи предварителен тезисен план на статията, четената литература да бъде номерирана по списъчен ред, без да се спазва азбучният, четенето да става с бележник. Подобно е, когато учителят се запознава отначало обзорно с литературата, да не бърза да прави записки. След цялостното запознаване с литературните източници, той може да чете някои от тях по-детайлно и да прави записки на по-важните идеи.

Един от най-често прилаганите методи при създаване на добър опит е наблюдението на педагогическата действителност. Във връзка с това важно значение има познаването на изискванията към методиката и техниката във воденето на п р о т о к о л при наблюдението. Г. Бижков посочва основните етапи при обучението на протоколистите (1, 142-143). Те включват запознаване с целите на наблюдението и изготвяне на програ-

ма. След изпробване на тази програма в експериментални условия, тя се подлага на съответно обсъждане, евентуални поправки и допълнения към нея. Накрая се провежда основното наблюдение.

Техниката във водене на протокола изисква, според Г. Бижков, предварително да бъдат изработени протоколи-образци, които се размножават и дават на протоколистите. Горната част на протокола съдържа данни за времето за наблюдение, група, брой на наблюдаваните деца. Критериите и показателите на наблюдението се записват във вертикални колони, а ако наблюдението предвижда няколко фази, това се отразява в протокола.

По време на натрупване на материала за описване, е полезно да се води педагогически дневник, в който намират място интересни наблюдения, факти, събития, реплики, емоционални реакции, интересни въпроси, забележки, спорове. Записите е добре да се водят на отделни листа, за да е възможно след това, при композиране на материала, бързо да се разместят в рационална последователност. Така отпада необходимостта текстът да се преписва отново при оформяне на първия вариант на доклада.

На този етап е полезно да се проведе първично апробиране на фрагменти от доклада и събраните материали. Ефективна форма на апробиране е откритият режимен момент или серията от открити занятия или дейности. Учителят поканва на занятието или играта свои колеги и ги запознава с тези неща, които според него най-успешно прилага в практиката. Обсъждането на откритата педагогическа практика, както и реакциите на присъстващите, са показател за успеха на експеримента. Същевременно те го убеждават, че не всичко е ясно и се нуждае от частична корекция. В процеса на обсъждането учителят може да прочете на своите колеги фрагменти от готвения доклад, да изясни как се възприема, достатъчно ли са примерите.

Написаният доклад не бива да бъде с по-голяма продължителност от 25-30 минути. Това е оптимално допустимото време, през което вниманието на слушателите е възможно да бъде пълноценно ангажирано.

Първият вариант на доклада е полезно да се остави да "отлежи" (1-2 месеца), а след това отново да се прочете, коригира и редактира.

Внедряването на изложеният опит е съвместно дело на автора, ръководството на учебното заведение, където той работи, и неговия научен консултант. Какви трудности изпитва учителят в процеса на внедряване? Липсва квалифицирана помощ от хабилитирано лице, не достига научна литература, материалната база е недостатъчна, съществува лоша организация по внедряването в детското заведение (4, 27). При избора на темата за внедряване се срещат случаи на стихийност, а темите не са актуални и съобразени с конкретните условия. Пропускат се важни елементи: оперативна и навременна помощ на учители, корекция на хода на внедряване, не се включват в този процес директорите на детските заведения, нерационално разпределение на функциите между учени и практики.

Преминаването по този път на създаване, описване, разпростране-

ние и внедряване на добър педагогически опит създава условия за повишаване педагогическото майсторство на учителите. Това се отразява положително на децата и учителската колегия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бижков, Г. Методология и методи на педагогическите изследвания. С., Наука и изкуство, 1983.
2. Бижков, Г. Методика на дипломната работа. Бургас, Унив.издателство "Novissima verba", 1993.
3. Журавлев, В.И., Взаимосвязь педагогической науки и практики. М., Педагогика, 1984.
4. Карташов, П.И. Внедрение рекомендации педагогической науки в практике: организационно-управленческий аспект. М., Педагогика, 1984.
5. Куракин, А.Т. Передовой опыт в структуре системного исследования в области воспитания. В сб.: Методологические и теоретические проблемы изучения, обобщения и использования передового педагогического опыта. М., 1978.
6. Пирьов, Г., Творчество и педагогическата дейност. Народна просвета, 1979, № 7.
7. Пирьов, Г., Л.Десев. Кратък речник по психология. С., 1981.
8. Турбовский, Я.С. Передовой педагогический опыт как объект рассмотрения. В сб.: Методологические и теоретические проблемы изучения, обобщения и использования передового педагогического опыта. М., 1978.